



BEZPEČNOSTNÍ A VOJENSKÁ SITUACE NA HRANICÍCH SEVEROVÝCHODNÍHO SLOVENSKA V LETECH 1945–1947

Tomáš Řepa

Tomáš Řepa: Security and military situation on the borders of north-eastern Slovakia in the years 1945–1947

The study focuses on security and military aspects of border surveillance in the region of north-eastern Slovakia after the end of World War II. Ideal conditions did not prevail here during this period. Also due to the fact that the return to peace was more difficult in the local remote, mountainous and forested region than elsewhere in the restored Czechoslovak Republic. There were a number of robberies and formations in the area, which were not satisfied with the geopolitical direction of the region of Central and Eastern Europe, including the Błyskawica group of Józef Kuraś called Ogień and especially the Bandera, members of the Organization of Ukrainian Nationalists and the Ukrainian Insurgent Army. Gradually, the situation escalated to such an extent that the Czechoslovak army units were deployed due to consolidation into a normal security situation in a functioning state. However, everything was also complicated by political pressures from Moscow and the Czechoslovak communists, who also abused these events on their way to power over the country.

Key words: Security, Czechoslovakian army, Ogień, UPA, OUN, Ukrainian Insurgent Army, Organization of Ukrainian Nationalists, Communism, Cold War, Geopolitics

Po skončení druhé světové války jako dosud nejstrašlivějšího konfliktu lidských dějin se bezpečnostní situace v jednotlivých státech teprve pozvolna vracela k normálním mírovým pořádkům. Zejména ve střední a východní Evropě si válka vyžádala obrovské škody jak na životech, tak na majetku mnoha jednotlivců a celých společností. To některé poznamenalo natolik, že se mírovému soužití a dodržování zákonů museli opět zase naučit. Ještě mnohem závažnější byl ale fakt, že ani tak brutální válka, jakou právě skončený světový konflikt nepochybně byl, mnohé dlouhodobé třecí plochy stejně nevyřešila. Týkalo se to především práva na sebeurčení některých národů, v případě Ukrajinců dosáhla intenzita odporu radikálních nacionalistů, ne zcela přesně nazývaných jako banderovci, proti poválečným pořádkům takové míry, že než by si zvolili smíření s opětovným pádem do sféry vlivu komunistické Moskvy, rozhodli se dál bojovat i když věděli, že reálně nemají šanci na úspěch.

V Polsku se sice stát podařilo obnovit (byť v jiných hranicích než před válkou), ale situace neměla daleko k občanské válce, kdy se polští komunisté a antikomunisté chystali k rozhodujícímu střetnutí. V Československu ve srovnání s těmito státy byla situace



klidnější, ale i zde se objevovaly potíže vedoucí k politickému a bezpečnostnímu pnutí. Slovensko prošlo jinou válečnou zkušeností než české země, poměry tam byly odlišné, v zalesněné a hornaté oblasti severovýchodního Slovenska při hranicích s Polskem, docházelo k násilné a majetkové trestné činnosti, postupně k těmto potížím přibýly i přeshraniční vlivy a příchod různorodých osob z Polska a také nedaleké sovětské Ukrajiny.

Cílem práce je popis a sonda do některých dlouhodobě opomíjených událostí ve vztahu k poválečné bezpečnostní situaci v regionu severovýchodního Slovenska, který sice byl vnímán jako periferie, ale i kvůli vnitropolitickým a geopolitickým konsekvencím, šlo nakonec o velmi důležité milníky na cestě k nastolení komunistického totalitního zřízení. Vzhledem k tomu, že se autor dlouhodobě věnoval tématu činnosti banderovců v Československu,¹ bude studie navazovat na předchozí autorův obecnější výzkum a výsledky bádání s využitím přímé metody vytěžení rozsáhlé pramenné základny Archivu bezpečnostních složek, Vojenského historického archivu a několika dalších archivů včetně zahraničních. Práce bude dále vycházet z relevantní odborné literatury k tématu. Zaměření práce je tedy ohraničeno tematicky, časově i regionálně, což umožní vypíchnout některé doposud nepřiliš reflektované jevy a uvést jejich souvislosti právě s ohledem na bezpečnostní a vojenskou situaci na hranicích severovýchodního Slovenska v letech 1945 až 1947.

Politické akcenty prostupovaly již záhy po skončení války i do vnímání aktivit všech protikomunisticky orientovaných skupin v blízkosti slovenského pohraničí. Náčelník Hlavní správy Obranného zpravodajství (HS OBZ)² ministerstva obrany pplk. Bedřich Reicin například v září 1945 živě informoval prezidentskou kancelář, že výstroj skupin polské antikomunistické podzemní ozbrojené organizace Armije Krajowy (Zemské armády) – AK³ je anglického a amerického původu, že jim je v Polsku shazována letadly „ne-

1 Viz např. Tomáš ŘEPA, *Banderovci. Politické souvislosti, následky zneužití tématu komunistickou propagandou, návaznost na hybridní konflikt v současnosti*, Praha 2019.; Tomáš ŘEPA, *Banderovci v Československu 1945–1947. Výbrané politické a vojenské aspekty*, Securitas Imperii 2019, roč. 34., č. 1., s. 118–144.; Tomáš ŘEPA, *Burlakův útěk z vězení a případ podplukovníka Michala Lukáče*, Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně 2019, roč. 33, č. 1, s. 41–48.; Tomáš ŘEPA, *Přesun jednotek UPA přes Československo v kontextu počátku studené války v roce 1947*, ed. Marek Syrný, Slovensko a Európa v roku 1947, Banská Bystrica 2018, s. 123–137.

2 Obranné zpravodajství (OBZ) byla tajná služba, která působila v armádě v letech 1945–1950 a byla předchůdkyní vojenské kontrarozvědky. Vznikla u 1. československého armádního sboru v Sovětském svazu jako samostatná složka na základě rozkazu velitele sboru generála Ludvíka Svobody ze dne 7. ledna 1945. Přednostou oddělení obranného zpravodajství armádního sboru se stal nadporučík v záloze Bedřich Reicin, jeho zástupcem poručík JUDr. Karel Vaš. Konstituování OBZ se stalo důležitou součástí snahy sovětského vedení vytvořit si v osvobozeném Československu podmínky pro uplatňování vlivu v armádě i v ostatních oblastech života společnosti. Karel SCHELLE – Jaromír TAUCHEN, *Encyklopedie českých právních dějin*, Svazek XVI, Správa veřejná – Suché, Plzeň 2015, s. 643–644.

3 Rozpuštění AK bylo sice iniciováno hlavním velitelem Zemské armády Leopoldem Okulickim alias Niedźwiadkiem již 19. ledna 1945, ale část příslušníků odmítla provést demobilizaci a ve svém odporu pokračovaly v rámci Hnutí odporu Zemské armády (Ruch Oporu Armii Krajowej), Sdružení Svoboda a nezávislost (Zrzeszenia Wolność i Niezawisłość) a dalších organizací přinejmenším až do roku 1948.



známého původu“, přičemž konstatoval, že všechny tyto organizace bojují proti polské vládě, Rusku a komunismu a že jejich přesuny provází značná protiruská propaganda. Ve své zprávě současně důrazně kritizoval fakt, že jednotky československé armády, které působí na Slovensku, trpí nedostatkem výstroje a výzbroje a že je nutné je reorganizovat.⁴

Sice už tehdy existoval detailně zpracovaný plán pro zajištění hranic s výčtem úkolů jednotlivých divizí, ale v období od května do října 1945 se organizační struktura armády teprve formovala.⁵ Hranice státu v tomto prostoru měla být po odstoupení⁶ Zakarpatské Ukrajiny SSSR navíc vnímána jako území, kde k žádnému ohrožení dojít ani nemůže.⁷

Celkově se poválečná situace v pohraničních regionech zdaleka nedala označit za idyllickou, zejména slovensko-polské pomezí na severovýchodě a severu Slovenska nebylo považováno za bezpečné, docházelo k nejrůznějším zločinům a přeпадům, v oblasti působilo nemalé množství nejrůznějších kriminálních skupin či pozůstatků dezertérů po přechodu fronty či úplně jiných skupin, které měly i aspirace vzepřít se poválečnému geopolitickému uspořádání.⁸ V roce 1945 se tak do Československa dostaly při svých přesunech dočasně a v omezené míře i jednotky Organizace ukrajinských nacionalistů OUN a jejich vojenské odnože vzniklé během druhé světové války – Ukrajinské povstalecké armády

- 4 Vojenský historický archiv (dále jen VHA), fond Vojenská kancelář prezidenta republiky (dále jen VKPR), kart. 1, č. j. 5648/1-a – tajné zprávy 1945, Přehled nepřátelské činnosti v době od 23. 8. do 10. 9. 1945, Zpráva VKPR z 12. 9. 1945, s. 2; tamtéž, č. j. 6614/1-a – tajné zprávy 1945, Banderovské tlupy na Slovensku – přehled za měsíc září 1945, Zpráva VKPR z 8. 10. 1945, s. 3.
- 5 František HANZLÍK – Václav VONDRÁŠEK, *Armáda v zápase o politickou moc v letech 1945–1948*, Ministerstvo obrany, Praha 2006, s. 119–120.
- 6 Podrobně viz Slovenský národní archiv (dále jen SNA), fond Úrad predsedníctva Slovenskej národnej rady, inv. č. 234, k. 266 Pamätní spis (*materiál k Zakarpatské Ukrajině); Karel KAPLAN, *Pravda o Československu 1945–1948*, Praha 1990, s. 36–39.
- 7 Jan FIALA, *Zpráva o akci B*, Praha 1994, s. 59–60.
- 8 Podrobně viz Jiří FRIEDL, *Domů a za svobodu. Role Československa v migracích obyvatel Polska v letech 1945–1948*, Praha 2020, s. 203–252. (kapitola: *Členové antikomunistického podzemí, kurýři a Poláci nespokojení s poměry v Polsku*).



UPA, nepřesně nazývaní (ale pod tímto názvem vžitě a ustáleně) jako banderovci, tedy frakce Stepana Bandery⁹ v OUN.¹⁰

Na území Československa se realizovaly celkově tři rejdy¹¹ UPA, s výjimkou posledního šlo o vpády s průzkumným a propagandistickým posláním, tomu odpovídalo i chování nacionalistů. První se realizoval již v září 1945 a účastnilo se ho 400 až 500 osob, takový počet příslušníků OUN a UPA se již nikdy v pozdějším období do prostoru Československa nedostal. Původní informace bezpečnostních složek kvůli nepřehledné situaci chybně referovaly dokonce o několika tisících ozbrojencích.¹² Druhý rejd byl realizován v dubnu 1946 s pohnutkou ovlivnit parlamentní volby konané v květnu 1946. Třetí rejd měl již zcela jiný průběh a šlo o co nejrychlejší přechod z polského území do americké okupační zóny v Bavorsku, kde v ten moment dlelo velení exilových odbojových ukrajinských organizací, včetně Stepana Bandery, který byl již v tomto období spíše nevýznamnou politickou figurou a představoval dále jen jakýsi symbol fanatického odhodlání ukrajinských nacionalistů bojovat proti všem bez ohledu na to, jak dopadla druhá světová válka a jaké jsou reálné možnosti dalšího odporu.¹³

9 Stepan Bandera (1. leden 1909–15. říjen 1959) byl nejvýraznější představitel Organizace ukrajinských nacionalistů – OUN. Samotný název banderovci je nepřesný a promítá se v něm dlouhodobé působení komunistické propagandy. Pojmenování se však vžilo i proto, že stoupenci Bandery vytvářeli výraznou frakci v OUN a patřila mezi ně především mladší a radikálnější generace nacionalistů. Stepan Bandera byl během svého života za své postoje, nacionalistické aktivity a násilný odpor i za využití teroristických metod vězněn několika režimy a jeho život jen dokládá tragický osud Ukrajiny ve 20. století. Bandera byl odsouzen za organizování atentátu na polského ministra vnitra Bronislawa Pierackého spáchaného v roce 1934 ve Varšavě. Pieracki byl paradoxně stoupenec mírnějšího kurzu vůči Ukrajincům, což dokládá rozporuplnost v činech radikálních ukrajinských nacionalistů. 30. června 1941 vyhlásili Ukrajinci ve Lvově samostatný ukrajinský stát, jehož existence byla po pouhých třech dnech ukončena zásahem gestapa. Řada představitelů OUN skončila po tomto rozhodnutí na popravišti či v koncentračních táborech, a to včetně dvou Banderových bratrů, sám Bandera byl internován ve snesitelnějších podmínkách v koncentračním táboře Sachsenhausen, kde byl přesvědčován ke spolupráci s Němci, což odmítal. Po skončení druhé světové války přesídlil do exilu do Mnichova v Bavorsku, aby se věnoval své dosavadní činnosti i nadále. Postupně jeho vliv na poválečné dění neustále upadal a dal by se označit již spíše za „politickou mrtvolu“. Pro Sovětský svaz však zůstal jako symbol ukrajinského odporu natolik nebezpečný, že bylo rozhodnuto o jeho likvidaci. Provedl ji v roce 1959 agent KGB Bohdan Stašinskij za použití kyanidu, který vstříkl Banderovi do tváře. Ukrajina získala svoji samostatnost až v roce 1991 po rozpadu Sovětského svazu. Pro mnohé současné nacionalisty na Ukrajině je odkaz Stepana Bandery stále živý a projevuje se to i na polarizaci společnosti v názoru na jeho osobu.

10 T. ŘEPA, *Banderovci. Politické souvislosti*, s. 29.

11 Rejdem je v tomto případě myšlen přesun jednotek s konkrétním určením a posláním, toto slovo je v češtině vnímáno spíše s pejorativním nádechem. Velením OUN a UPA však byly zejména jejich první dva rejdy do slovenského pohraničí naplánovány z propagačních a zpravodajských důvodů a nebylo v jejich zájmu vzbuzovat v Československu strach nebo odpor (snad pouze s výjimkou komunistických funkcionářů) mezi obyvatelstvem.

12 VHA, f. VKPR, k. 1, č. j. 1112/1945. Zprávy z východního Slovenska ze dne 9. září 1945; VHA, fond Zprávy velitelství 4. oblasti 1945–1948, č. 307-95-25, č. j. 388/1945. Banderovské tlupy – zpráva ze dne 26. září 1945.

13 Detailně viz Michal ŠMIGEL, *Antisovietske a protikomunistické aspekty rejdov Ukrajinskej povstaleckej armády v strednej a východnej Európe v rokoch 1945–1950*, ed. Vladimír Varinský, *K identifikácii protikomunistického odboja: slovenský aspekt v medzinárodnom kontexte*, Banská Bystrica 2017, s. 88–89.





S ohledem na měnící se mezinárodní bezpečnostní situaci na slovenském pohraničí docházelo k postupnému zapojení dalších aktérů ze zahraničí, už od roku 1945 tak nešlo zdaleka jen o čistě vnitrostátní záležitost narušování pořádku či podobných deliktů, na které by měla bez problémů stačit síla armády a bezpečnostních sborů. Vojenská reakce počítající s nasazením armádních jednotek a následná další opatření v prostoru severovýchodního Slovenska se realizovala od počátku září 1945, kdy na rozkaz ministra národní obrany Ludvíka Svobody odeslalo velitelství 4. vojenské oblasti na východní Slovensko tři prapory pěchoty a průzkumnou četou, které byly posíleny o dvě roty samopalníků z Moravy.¹⁴

Oficiálně šlo o nasazení proti UPA operující ve zdejších prostoru. Jak již však bylo uvedeno, neklidná situace byla vyvolána mnohem širším výčtem nejrůznějších skupin či obyčejných kriminálních elementů, zdaleka nešlo jen o UPA i když se dá hovořit o tom, že to byla nejpočetnější, nejkompaktnější a nejorganizovanější vojenská síla v oblasti slovensko-polsko-zakarpatských hranic, která neuznávala poválečné uspořádání a ve svém odporu si také počínala nejdohodlaněji. V kooperaci s Národní bezpečností a v součinnosti s jednotkami Rudé armády ze Zakarpatské Ukrajiny provedly vojenské síly v září 1945 průzkum Slanských vrchů a do 21. září 1945 vyčistily pohoří Čergov.¹⁵

Co do počtu obětí nejtragičtější incident se stal v noci z 6. na 7. prosince 1945, kdy bylo v obci Kolbasovo neznámou ozbrojenou skupinou uváděnou v síle 100 mužů zavražděno 11 Židů¹⁶, kteří se před nedávnem vrátili jako jedni z mála přeživších z koncentračního tábora. Tuto tragédii se nepovedlo dostatečně prošetřit, k dispozici je pouze souhrnná zpráva velitele 4. vojenské oblasti podplukovníka generálního štábu Elemíra Polka z 3. ledna 1946:

„Dňa 7. decembra 1945 o 01.00 hodine došla jedna časť skupiny z Uliča do obce Kolbasov, okres Snina. Tam vošli do domu Samuela Polláka, kde boli prítomní títo občania : Ester Jakubčanová, jej sestra Šárika Jakubčanová, Gizela Grunbergerová, Jozef Pollák, Mendel Pollák, Saša Bergerová, Šalamún Roth, Ján Lachter a 17 ročné dievča menom Etelka z obce Ubl'a., zatiaľ nezisteného priezviska. Menovaných najprv týrali a potom rad radom nechali nastúpiť a odstrelili. Pri tom bola prítomná v izbe Helena Jakubovičová, ktorú nenašli, bola skrytá v perinách. Benderovci hovorili po slovensky a ukrajinsky. Spomenuli, že ešte musia urobiť poriadok s komunistami v Snine a že obec Nová Sedlica

14 T. ŘEPA, *Banderovci. Politické souvislosti*, s. 96.

15 J. FIALA, *Zpráva o akci B*, s. 61.

16 Zavražděni byli Mendel Pollák (39), Adolf Schöchter (22), Šalomun Roth (36), Jozef Lieber (43) Helena Polláková (32), Gizela Lieberová (21), Estera Farkovičová (22), Gizela Grummerová (20); Šarlota Bergindová (17); Estera Jakubičová (23) a Ján Laichter (33). Jedinou přeživší byla Helena Jakubovičová, která se schovala mezi peřinami v posteli a díky tomu řádění vražedného komanda přežila, její další osud však není znám, je možné, že emigrovala do USA za příbuznými, vynořuje se však i otázka, jestli její svědectví nemohlo usvědčit pachatele, a proto se stala nepohodlnou.



a Ulič sú s nimi v najlepšom kontakte. Potom ešte hľadali židov po ostatných domoch, ktorých mená presne vedeli. U občanov sa vypytovali na židov v okolitých obciach. Zo zavraždených boli Alexander Stein a Ján Lechter členmi KSS, ostatní neboli politicky organizovaní. Dôvod tohto činu treba hľadať v spomenutom programe Benderovcov, vyničiť všetkých židov a komunistov.“¹⁷

„Dňa 1. decembra 1945 zisťovali Benderovci v obci Ulič, či sú tam židia, avšak vyhli sa zrážke s naším vojskom útekem. Dňa 16. decembra bola zistená skupina asi 40 Benderovcov v medzilaboreckom okrese, ktorá sa pohybovala severným smerom od obce Miková do obce Čertižné. Proti banditom bolo ihneď nasadené vojsko. Podrobné správy však ešte nedošli. Od 17. decembra 1945 podnes sú správy o Benderovcoch negatívne.“¹⁸

V tomto hodnotení je však rada rozporů a je znát, že zejména u poznámky o programu ukrajinských nacionalistů, se autor souhrnné zprávy dopouští zkratkovitého hodnocení, které může, ale nemusí být odůvodněné. Protože se vojsku nepovedlo nikoho z ozbrojenců dopadnout, jedná se pouze o domněnky. Slovenský historik Šmigel, který se kolbasovské tragédii podrobně věnoval, k tomu dále uvedl, že nejpravděpodobnější verzi možných alternativ objasnění událostí se jeví verze, že vraždy (tedy nejen v Kolbasově!), které se udály ve sninském okrese koncem listopadu a začátkem prosince roku 1945, byly vykonané takřikajíc na objednávku za součinnosti některých místních obyvatel z důvodu odstranění pro někoho zřetelně nepohodlných osob, ne však z rasových a politických důvodů (jak se především v období komunismu interpretovalo), ale spíše z ekonomických důvodů, respektive z důvodu vyrovnávání si účtů.¹⁹

Ukrajinský historik Vjatrovyč k tomu dále dodává, že vraždy v okrese Snina byly československou historiografií nespravedlivě připisované ukrajinským partyzánům a úmyslně uváděny jako příklad „banderovského teroru“ a jednoznačný důkaz antisemitismu UPA.²⁰ Odvolávající se na kanadského historika Lva Šankovského uvádí, že na podzim roku 1945 byl v okrese Snina organizovaný speciální oddíl na způsob agenturně-provokační jednotky NKVD. Tento „pseudobanderovský“ oddíl ve jménu UPA potom uskutečnil několik případových akcí vůči civilnímu slovenskému obyvatelstvu.²¹

Tato alternativa může přicházet do úvahy, protože přítomnost oddílů sovětské Rudé armády, a dokonce funkcionářů NKVD v tomto prostoru a čase je potvrzená. Podle pol-

17 Vojenský historický archiv Bratislava (dále jen VHA Bratislava), fond Operace „Benderovci“, kr. 50, inv. č. 175. Benderovci na Slovensku – souhrnná zpráva za dobu 22. listopadu až 22. prosince 1945.

18 Tamtéž.

19 Michal ŠMIGEL, *Banderovci na Slovensku (1945–1947). Niektoré aspekty pôsobenia jednotiek Ukrajinskej povstaleckej armády na území krajiny*, Banská Bystrica 2007, s. 137.

20 Volodymyr VJATROVYČ, *Stavlennja OUN do jevreviv: formovannja pozyciji na tli katastrofy*, Lvov 2006, s. 80.

21 Volodymyr VJATROVYČ, *Rejdy UPA terenamy Čechoslovaččyny*, Lvov a Toronto 2001, s. 75–76.



ského historika Grzegorze Motyky, který se těmto událostem dlouhodobě věnuje, měly zprávy o průniku jednotek UPA na Slovensko vzbudit znepokojení dokonce přímo ze strany lidového komisaře vnitra Lavrentije Beriji. Motyka je nakloněný myšlence, že vraždy komunistů a Židů ve sninském okrese mohl spáchat „pseudobanderovský“ oddíl, protože pro tuto operaci banderovců nenachází dokumenty a potvrzení v hlášeních UPA na jihovýchodním Polsku. Zároveň však vyslovuje názor, že vykonavatelem vražd mohl být i jeden z oddílů vnitřní Služby bezpečnosti, který nespadal svojí činností přímo pod velitelství UPA.²²

Na Slovensko byl ze SSSR vyslán jeden motorizovaný pluk ze 4. gardové tankové armády a zároveň speciální oddíl²³ z 9. gardové armády. Tyto armády tehdy tvořily součást Střední skupiny vojsk v Maďarsku a v sovětské okupační zóně v Rakousku. Nervózní reakce Sovětů pramenila z neznalosti záměrů a sil UPA. Dokonce nevyklučovali, že může jít o pokus probít se do Zakarpatska. Do oblasti působení útočících banderovců byla dopravena i speciální skupina funkcionářů sovětského NKVD. Je velmi zajímavé, že o činnosti sovětského vojenského oddílu a agentů NKVD (v procesu zneškodňování banderovských skupin) je jinak v československých dobových dokumentech²⁴ jen málo informací.²⁵

Vojenská reakce dále akcelerovala, přičemž bezpečnostní opatření se týkala i mezinárodní spolupráce²⁶ a nestandardního nasazení sovětských jednotek na československém území. Bez ohledu na to, že se UPA v tomto období omezovala pouze na rychlé přesuny kousek od hranic Československa a poté následoval rychlý návrat zpět na polské území. Sovětům na vojenské přítomnosti evidentně záleželo. Byla dohodnuta i spolupráce²⁷ se sovětskými pohraničními složkami, na jejímž základě²⁸ byl 4. září přesunut do Kapušan motorizovaný pluk Rudé armády, který se měl zapojit do akcí proti UPA. Bedřich Rei-

22 Grzegorz MOTYKA, *Ukrajníška partyzantka 1942–1960. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Powstańczej Armii*, Varšava 2006, s. 592–593.

23 VHA, f. VKPR, k. 1, č. j. 4996/I a – tajné zprávy 1945. Zprávy z východního Slovenska z 6. září 1945.

24 Jedná se o zvláštní okolnost, protože československé orgány byly jinak o veškerých přesunech sovětské vojenské techniky a jednotek přes československé území podrobně informovány, přesně se evidovaly ujeté vzdálenosti, pochodové osy, železniční transporty i případné nenadálé obtíže, dopravní nehody, havárie a podobné incidenty jako to dokumentuje např. 47 podrobných hlášení o přesunech za rok 1946 viz VHA, f. Ministerstvo národní obrany 1946, k. 27, č. j. 8432 taj. hl. št./1. odděl. 1946. Přesuny Rudé armády – podání celkové zprávy z 12. června 1946.

25 Michal ŠMIGEL, *Banderovci na Slovensku (1945–1946): K problematice činnosti a propagačních antikomunistických aktivit oddielov Ukrajinskej povstaleckej armády*, ed. Michal Šmigel, Radikálny socializmus a komunizmus na Slovensku (1918–1989). Spoločnosť medzi demokraciou a totalitou, Banská Bystrica – Bratislava 2007, s. 143.

26 V Českém Těšíně proběhlo 5. května 1946 jednání o vzájemné československo-polské součinnosti při likvidaci ilegálních ozbrojených tlup v pohraničí. VHA, f. VKPR, k. 4, č. j. 101. Zpráva pro pana prezidenta republiky. Česko-polské jednání v Těšíně z 6. května 1946.

27 Jan ŠTAIGL, *Spolupráca vojenských jednotiek ČSR, Poľska a ZSSR v akciách proti UPA na východnom Slovensku v rokoch 1945–1947*, Vojenská história 2011, roč. 15., č. 2., s. 77–78.

28 M. ŠMIGEL, *Banderovci na Slovensku (1945–1946): K problematike*, s. 143.

cin jakožto náčelník Hlavní správy obranného zpravodajství hlásil prezidentu republiky i informaci o tom, že do prostoru v okolí Prešova byly vyslány k likvidaci banderovců jednotky Rudé armády v síle pluku, a to včetně nasazení několika tanků.²⁹

Poměrně závažná je v tomto kontextu zpráva bratislavského pověřence vnitra z 20. března 1946. Rezort s téměř čtyřměsíčním odstupem konstatoval, že oddíly UPA se v období konce roku 1945 v Československu vůbec nevyskytovaly, navíc s konstatováním: „*Využívali však tejto okolnosti rôzne lupičské a pašerácke bandy, ktoré pod známym názvom „banderovci“ terorizovali, drancovali a tiež vraždili obyvateľstvo v severovýchodnom cípe Slovenska. K týmto sa v niektorých prípadoch pridali zločinecké živly zo sninského okresu, zvlášť keďže tamojšie obyvateľstvo žije vo veľmi biednych pomeroch a nemá zárobkovej možnosti.*“³⁰

Počínání banderovců si jistě není potřeba idealizovat, je ovšem více než jasné, že pokud chtěli být ukrajinští nacionalisté uvěřitelní, potřebovali mít obyvatelstvo na své straně, a tomu také uzpůsobili svoje chování. Naprosto klíčové z jejich pohledu bylo přesvědčit obyvatelstvo severovýchodního Slovenska o smysluplnosti a svým způsobem i nezbytnosti násilného odporu proti poválečnému sovětskému a polskému komunistickému zřízení. Současně si nechtěli znepřátelit místní obyvatelstvo – etnické násilí nebylo průvodním jevem jejich přítomnosti v Československu nyní ani v pozdějším období.³¹

Zajímavým dokladem tehdejšího dynamicky se měnícího geopolitického klimatu, kdy bylo Československo na rozhraní mezi západním a východním směřováním, je dochovaný protokol o prověřování poněkud absurdní informace, že mělo dojít ke shoení 100 kg salámu a dalších potravin angloamerického původu v okrese Bardejov – to vše pro banderovce jako západní pomoc při jejich pohybech v Československu. Vzápětí bylo zjištěno a konstatováno, že se tato informace nezakládá na pravdě. Počátek studené války doslova klepal na dveře, protokol přitom pochází už z května 1946.³²

Velení OUN a UPA instruovalo své příslušníky prostřednictvím písemných materiálů, zpráv a depeší, jimiž byli poměrně podrobně informováni o cílech svého tažení do Československa, stejně jako o tom, jak se mají chovat: „*Protisovětskou propagandou ovlivnit do nejvyšší míry obyvateľstvo východního Slovenska. Postihnout [...], co nejvíce slovenských okresů a seznámiti obyvateľstvo s ukrajinským hnutím a konečným jeho cílem zřízení Velké Ukrajiny. K tomu slouží ústní propaganda, šíření letáků a výzva ozbrojeným*

29 VHA, f. VKPR, k. 1, č. j. 6614/I-a – tajné zprávy 1945. Banderovské tlupy na Slovensku – přehled za měsíc září 1945. Zpráva VKPR z 8. října 1945, s. 3.

30 Archiv bezpečnostních složek (dále jen ABS), fond Sbirka písemností útvarů SNB mapující činnost organizace UPA na území Československa v letech 1947–1948 (Banderovci) (dále jen 307), sign. 307-99-1. Ozbrojené tlupy na Slovensku, situační hlášení z 20. března 1946.

31 T. ŘEPA, *Banderovci v Československu*, s. 122.

32 ABS, f. 307, sign. 307-97-1, Zásobování banderovců – prověření zprávy z 2. 5. 1946, s. 10.

činitelům ke spolupráci a k sabotování bolševických nařízení, tj. boje proti bandám UPA. Získat spojení, tj. propagátory a příznivce u místního obyvatelstva pro další propagandu, resp. šíření tiskovin. U slovenského obyvatelstva je nutno vyhledat hlavně demokraty a katolíky [...]. K tomu všemu slouží dobré a vzorné chování všech účastníků UPA, aby tak mezinárodní tisk mohl o tlupách UPA referovat jako o regulérních složkách ukrajinské armády. Židovský problém neopomíjet. Kdyby v diskuzi došlo k takovým otázkám, je nutno odsoudit hitlerovský režim, který se snažil o vyhlazení Židů. My usilujeme o rovnoprávnost všech národů [...]. Komunisty, resp. sovětské občany nelikvidovat. Z obsazených vesnic takové osoby až do odchodu nepouštět ven.³³

Velmi problematickým, leč málo reflektovaným a připomínaným, se jeví také teror některých polských radikálů vůči Slovákům v prostoru Severní Spíše a Horní Oravy, které byly po válce opětovně odstoupeny Polsku, případně i v bezprostředním prostoru kolem hranic s Československem. Zvláště v tom vynikala skupina „Błyskawica“ vedená Józefem Kurašem známějším pod přezdívkou Ogień. V letech 1945–1947 provedla celou řadu přepadů slovenských obcí. Jejich aktivity byly spojené s násilím a výhrůzkami. Jeho hlavním heslem bylo „Polsko bez komunistů“. Oběti teroru na slovenské straně však byly především obyčejní lidé. Například 15. dubna 1946 byla přepadena obec Nová Belá skupinou asi 70 ozbrojenců, která vyrabovala šest domů a odvezla čtyři Slováky³⁴ s sebou. Jak se později po více než ročním pohřešování zjistilo, všichni byli zabiti a někteří i dost trýznivým způsobem.³⁵

Další teror obyvatelstva probíhal nejčastěji podle podobného scénáře, 28. května 1946 byla přepadena obec Kacvín, zhruba 100 mužů v polských uniformách přepadlo a zabilo dva Slováky, posléze se pustili do rabování. O tři dny později byla obdobně přepadena obec Fridman, v tomto případě bylo okradeno šest Slováků. V rámci těchto přepadů Kuraš předkládal přepadeným listinu obsahující další výhrůžky. Pod hrozbou fyzické likvidace byla požadovaná nemalá suma peněz (nejčastěji v rozmezí 100 až 400 tisíc zlotých). Tím však docházelo k paradoxní situaci, když vydíraný zaplatil, byl stíhán polskými bezpečnostními orgány za podporu protikomunistického odboje, v případě, že naopak nezaplatil, hrozila mu smrt nebo minimálně další msta ze strany polských radikálů v podobě rabování.³⁶

Je znám i případ z obce Jurgov, kde Ogień požadoval 200 tisíc zlotých. Členové polské bezpečnosti se to dozvěděli a v přestrojení přišli do obce žádat tyto peníze. Andrej Šoltýs,

33 VHA, f. 2. odd. Hl. štábu 1948/9723, Banderovské organizace OUN a UPA – posudek; T. ŘEPA, *Banderovci v Československu*, s. 122.

34 Jednalo se o Jána Ščureka, Jána Kraka, Jozefa Chalupku a Jána Lapanského.

35 František ŠČUREK, *Vpád banditů do Novej Belej*, Život 2001, č. 1, s. 15.

36 Státní archiv Levoča (dále jen SAL), pobočka Poprad, fond Okresní národní výbor Situační zprávy z velitelství, č. 66/1946 prez. Situační zpráva Velitelství 10. pěší divize, hlášení z 16. října 1946.

domnívající se, že opravdu jde o Kurašovu bandu, požadovanou sumu sehnal a následně do jejich rukou zaplatil. Poté byl po krátkém soudním přelíčení vězněn v Novém Targu polskou komunistickou justicí.³⁷ Celkem „Błyskawica“ vykonala 86 nájezdů na území Severní Spíše a Horní Oravy.³⁸

Kurašův oddíl na sebe strhával svými akcemi čím dál větší pozornost a postupně se dostával do izolace, přičemž se na něj zaměřily vládní síly polského komunistického zřízení, o čemž i informovaly československou stranu.³⁹ V listopadu 1946 dokonce naplánovaly československé a polské jednotky zátah na Kurašovu jednotku v těsné blízkosti hranic, byl povolen přelet polského letectva přes československé hranice a československé i polské pozemní jednotky měly uzavřít obklíčení prostoru, kde se Ogień měl nacházet. Z akce se dochoval zvláštní operační rozkaz, z dalších hlášení však vyplynulo, že se ani touto společnou akcí domlouvanou při několika schůzkách mezi štáby obou armád a s určenými styčnými důstojníky nasazených jednotek, bandu v tomto období zlikvidovat nezdařilo.⁴⁰

V únoru 1947 se Ogień nakonec při závěrečném střetu rozhodl, v beznadějném obklíčení vojáky a policisty, sáhnout si na život vlastní rukou a zemřel po převozu do nemocnice. Dodnes bývá za svůj protinacistický a protikomunistický odboj některými polskými politiky uctíván (k jeho památníku v Zakopaném položil květiny například i bývalý polský prezident Lech Kaczyński), o negativních stránkách jeho činnosti se přitom moc nemluví. Jeho osud tedy připomíná i některé významné postavy UPA včetně velitele Romana Šuchevyče⁴¹, který zahynul v obklíčení jednotek NKVD a MGB v roce 1950.

37 Podrobně viz Milica MAJERÍKOVÁ, *Postavenie slovenského obyvateľstva na severnom Spiši a hornej Orave po skončení druhej svetovej vojny (1945–1947)*, ed. Milica Majeríková, *Nepokojná hranica*, Krakov 2010, s. 139–154.

38 Juraj LEPIŠ, Československo-polský spor o severný Spiš a hornú Oravu do roku 1947 a podpísanie priateľskej a spojeneckej zmluvy medzi Československom a Poľskom, ed. Marek Syrný, *Slovensko a Európa v roku 1947*, Banská Bystrica 2018, s. 201–202.

39 VHA, f. Ministerstvo národnej obrany 1946, k. 12, č. j. 10250 taj. Likvidace bandy Ogień na Oravě – přípravy, protokol z 3. listopadu 1946, s. 1–2.

40 VHA, f. Ministerstvo národnej obrany 1946, k. 28, č. j. 3061 taj. 1. odd. HŠ 1946. Zvláštní operační rozkaz pro akci proti bandě Ogień z 14. listopadu 1946, s. 1–2.; tamtéž, č. j. 32-5/1-158 taj. Záznam o druhé schůzce v Chyžném z 18. listopadu 1946, s. 1–3.; tamtéž, č. j. 3131 taj. 1. odd. HŠ 1946. Zvláštní operační rozkaz č. 2 pro akci na Oravě a v Liptově z 25. listopadu 1946.

41 Roman Šuchevyč alias Taras Čuprynka (30. červenec 1907–5. březen 1950) byl historicky prvním velitelem UPA, která vznikla jako vojenská odnož OUN během druhé světové války. Pocházel ze západní Ukrajiny a už od mládí byl zapálený ukrajinský vlastenec a posléze nacionalista. Ovlivnilo jej i to, že se stal zakladatelem OUN Jevhenem Konovalcem. Svůj život podřídil myšlence boje za nezávislou Ukrajinu. Již od 20. let se osobně zapojoval i do teroristické činnosti. Vojenskou službu absolvoval v polské armádě. V roce 1934 byl zatčen v souvislosti s atentátem na polského ministra vnitra Bronisława Pierackého, byl sice propuštěn kvůli nedostatku důkazů, ale poté opětovně zatčen kvůli chování u soudu. Během štěpení v OUN si vybral Banderovu radikálnější frakci. Účastnil se i neúspěšného povstání Karpatské Síče na Podkarpatské Rusi v Československu v předvečer války. Zbytky povstalců nakonec zlikvidovala maďarská armáda, která Podkarpatskou Rus okupovala. Šuchevyč byl ve spojení s Němci a jejich rozvědkou, ovšem jen dokud to vypadalo, že by ukrajinské věci mohli pomoci a umožnili vznik Ukrajiny. Když se to nestalo

Skupina „Błyskawica“ byla nakonec zlikvidována až v únoru 1947. Józef Kuraś podlehl svým zraněním po zmíněné vojenské a policejní akci z 22. února 1947. Bezpečnostní situaci na východním Slovensku tak rozhodně v tomto období neohrožovaly jen pohyby UPA.⁴² Šlo o skutečně pestré směsici nejrůznějších skupin i jednotlivců. Určitá část polské společnosti dodnes hledá odpověď na otázku, jestli byl Józef Kuraś alias Ogień hrdina polského protikomunistického odboje nebo jen bandita a vrah. Zajímavé je, že si tedy kladou stejnou otázku jako mnozí u činnosti členů UPA a OUN.⁴³

Dopad vnitřní polské politické situace⁴⁴ na Československo v roce 1946 byl podobný jako v roce 1945, situace se v Polsku dramaticky změnila až s rokem 1947 v momentě, kdy bylo ukončeno potlačování vnitřní polské opozice a bezpečnostní síly se naplno mohly soustředit již i na eliminaci OUN a UPA.⁴⁵ To nakonec také vedlo k závěrečnému přesunu jednotek UPA a OUN přes Československo v rámci jejich závěrečného rejdu. Polská přesídlovací politika však přesto do československých poměrů zasáhla i v roce 1946. V důsledku stupňujícího se tlaku na přesídlení a vyvrcholení deportací v Polsku část etnika Lemků (žijících na severních svazích polských Nízkých Beskyd) koncem roku 1945 a začátkem roku 1946 začala masově opouštět svoje sídla a zamířila do pohraničních okresů východního Slovenska (zejména okresy Snina, Medzilaborce a Svidník).⁴⁶

Svědectvím o tehdejší situaci je i leták, kteří ukrajinští povstalci šířili při svých pohybech před volbami v květnu 1946 s následujícím zněním ve slovenštině: „*Utlačené národy spojte sa do boja Sloboda národom! Proti bolševickým imperialistom! Sloboda jednotlivcov! Upozorňujeme Vás, že my, ukrajinskí povstalci, prišli sme k Vám aby rieknúť Vám slovo pravdy pre hrobárov národov a jednotlivcov – bolševických imperialistov. K Vám prišli sme, ako hostia a nie ako vrahovia. My bojujeme proti tomu vrahovi, ktorý aj nad Vašou Vlastou zatisňuje okupantské zotročenie. Preto nevystupujte proti nám a presvedči-*

a tisíce banderovců bylo popraveno a uvrženo do koncentračních táborů, vypukl boj OUN a její vojenské odnože UPA vzniklé v roce 1942 proti všem. Nežzarputileji po opětovném přechodu fronty proti sovětské okupační správě (která se k Ukrajincům chovala velmi nevybíravě) a sovětským a polským komunistům. Fanatický organizovaný odpor s postupně slábnoucí intenzitou pokračoval až do roku 1950 a právě smrt Šuchevyče v obklíčení sovětskými bezpečnostními jednotkami v roce 1950 je symbolický zlom a konec organizovaného odporu UPA.

42 K dalším obdobným případům viz Jan ŠTAIGL, *Bezpečnostná situácia v pohraničných oblastiach Oravy a Spiša v rokoch 1945–1947*, Vojenská história 2008, roč. 12, č. 2, s. 84–107; Matej ANDRÁŠ, *Zo spomienok československého konzula v Katoviciach (1947–1950)*, Česko-slovenská historická ročenka 2010, s. 279–312.

43 Matej ANDRÁŠ, *Československo-poľské vzťahy v rokoch 1945–1948*, eds. Matej Andráš– Dušan Segeš a kol., *Susedstvo v čase prelomových zmien. Vybrané aspekty československo-poľských vzťahov v rokoch 1943–1948*, Bratislava 2009, s. 65; T. ŘEPA, *Banderovci. Politické souvislosti*, s. 101.

44 Podrobněji k situaci v Polsku viz David R. MARPLES, *Heroes and villains. Creating National History in Contemporary Ukraine*, Budapešť 2007, s. 217–237.

45 T. ŘEPA, *Banderovci v Československu*, s. 127.

46 Michal ŠMIGEL – Štefan KRUSKO, *Opcia a presídlenie Rusinov do ZSSR (1945–1947)*, Bratislava 2011, s. 72.

te k tomu všetkých Vašich priateľov. Neuposlúchnite nákazov stalinských komisárov, ktorí chcú Vás násiliť proti ukrajinským povstalcom. Sabotujte náказы bolševických komisárov a ich agentov. Tým sa pričínite do suverenity Vašej Vlasti. Pomáhajte čím môžete ukrajinským povstalcom – ktorí bojujú proti okupácii bolševickej. Smrť bolševickým tyranom! UKRAJINSKÍ POVSTALCI⁴⁷

UPA do voleb svou cílenou antikomunistickou propagandou v rámci svého druhého rejdu⁴⁸ v dubnu 1946 nepochybně zasáhla, ale efektivita a úspěšnost působení jejich příslušníků na názory občanů je diskutabilní, resp. na celkový výsledek voleb neměla jejich agitační činnost výraznější dopad. Určitou výjimku tvořily některé obce na severovýchodním Slovensku, kde ukrajinští nacionalisté dokázali některé občany od volby komunistů skutečně odradit.⁴⁹ Z tohoto období se také dochovaly směrnice o společném postupu armády, SNB a finanční stráže při zajišťování hranic.⁵⁰

Zajímavým zjištěním je také fakt, že československé bezpečnostní složky ve svých hlášeních analyzovaly situaci v Polsku a vyhodnocovaly další možná rizika příchodu ozbrojených skupin přes hranice, zprávy obsahovaly i konstatování, že tamější situace je velmi složitá⁵¹ a že si vyžádá ještě mnoho úsilí nového polského státu. Dokonce nacházíme i zprávy o společných akcích UPA s polskými protikomunistickými organizacemi jako WIN (Wolność i Niepodległość – Svoboda a nezávislost) nebo NSZ (Narodowe Siły Zbrojne – Národní ozbrojené síly), jejich hodnověrnost je však třeba brát s rezervou, je zde patrná tendence všechny házet do jednoho pytle a nekriticky přebírat pohled polských komunistů.⁵²

V roce 1947⁵³ se chování ukrajinských nacionalistů výrazně změnilo, protože pod tlakem polského vojska a speciálních jednotek NKVD⁵⁴ a také vlivem dokončení akce

47 SNA, f. Povereníctvo vnútra – sekr., k. 74, inv. č. 99.

48 Detailně k průběhu druhého rejdu viz M. ŠMIGEL, *Banderovci na Slovensku (1945–1947). Niektoré aspekty*, s. 145–176.

49 T. ŘEPA, *Banderovci v Československu*, s. 129.

50 VHA, f. Ministerstvo národní obrany 1946, k. 26/B, č. j. 6313 dův. hl. št. 1. odd. 1946. Zajištění státních hranic – kontrola opatření a spolupráce mezi orgány FS, SNB a armádou, zpráva ze dne 28. ledna 1946.

51 O náročnosti polských politických, ekonomických a bezpečnostních poměrů referuje prezidentu republiky i Bedřich Reicin v hlášení již v srpnu 1945. VHA, f. VKPR, k. 1, č. j. 1105, s. 4–8. Přehled zpráv z 23. srpna 1945.

52 ABS, fond 302 (Hlavní správa Vojenské kontrarozvědky), sign. 302-163-3. Hlášení ve věci Polska a činnosti polských ilegálních organizací ze dne 29. května 1946.

53 1. října 1947 byla za účelem soudního projednání trestných činů zajatých banderovců zřízen Komise pro vyšetřování zločinů banderovských tlup na území ČSR. ABS, f. 307, sign. 307-103-1, s. 1–4. Ustanovení Komise pro vyšetřování zločinů banderovských tlup na území ČSR, rozhodnutí ze dne 29. září 1947.

54 Grzegorz MOTYKA, *Na Białych Polakow oblawa: wojska NKWD w walce z polskim podziemiem 1944–1953*, Krakov 2014, s. 376–379.

Wisla⁵⁵ – tedy odsunu⁵⁶ obyvatel ukrajinského původu z jihovýchodního Polska⁵⁷, kteří OUN a UPA poskytovali podporu, se jejich situace stávala neudržitelnou, a tak se dvě poslední ucelené a bojeschopné skupiny zvané sotně nesoucí názvy podle svých velitelů (Hromenko⁵⁸ a Burlak⁵⁹) a postupně i další jednotlivci z jiných roztržštěných oddílů,⁶⁰ celkem něco přes 300 banderovců, vydaly přes Československo směrem do Bavorska za svým velením.⁶¹

55 Podrobně viz publikovaný pramen *Polska i Ukraina w latach trzydziestych – czterdziestych XX wieku: nieznanne dokumenty z archiwów służb specjalnych = Pol'ska ta Ukraina u trzydziestych – sorokovyc rokach XX stolittja*. Sv. 5, Akcja „Wisla“ 1947, Varšava 2006; dále k tématu viz *Problemy Ukraińców w Polsce po wysiedleńczej akcji „Wisla“ 1947 roku*, ed. Włodzimierz MOKRY, Krakov 1997; *Akcja „Wisla“ 1947 dokumenty i materiały*, ed. Eugeniusz MISIŁO, Varšava 2012; Igor HAŁAGIDA, *Pierwsze lata Ukraińców na zachodnich i północnych ziemiach Polski po przesiedleniu w ramach akcji „Wisla“ (1947–1952)*, ed. Jan Pisuliński, Akcja „Wisla“, Varšava 2003, s. 125–141.

56 K násilnostem, které tyto deportace provázely podrobně viz Timothy SNYDER, *Krvavé země: Evropa mezi Hitlerem a Stalinem*, Praha 2013, s. 316–318.

57 J. FRIEDL, *Domů*, s. 376–391.

58 Michajlo Duda alias Hromenko (21. listopad 1921–7. července 1950) patřil k nejdohodlanějším velitelům UPA. Pocházel z chudých poměrů. Dominantním rysem jeho činnosti bylo především nacionální odhodlání, kterému podřídil vše. Členem OUN byl od roku 1937 a v roce 1939 odjel do Německa, kde podstoupil diverzní výcvik. V roce 1941 se účastnil napadení SSSR v batalionu Roland. V UPA se angažoval záhy po jejím vzniku na začátku roku 1943, kdy působil nejdříve jako instruktor výcviku důstojníků a posléze jako důležitý organizátor dalšího rozšiřování struktury UPA. Hromenko se účastnil řady krvavých bojů i po skončení druhé světové války a nebezpečí se mu rozhodně nevyhýbalo, v boji byl několikrát raněn. Hromenkovi a nepočtenému zbytku jeho sotně se nakonec přesun přes Československo do Bavorska zdařil. Hromenko však chtěl za nezávislou Ukrajinu bojovat i v naprosto bezvýhodné situaci dál. Toto odhodlání jej nakonec dovedlo v roce 1950 až k návratu zpátky na Ukrajinu, kde jako kurýr padl v souboji se speciální jednotkou MGB v červenci 1950.

59 Volodymyr Ščyhels'kyj alias Burlak (8. srpen 1920–7. duben 1949) byl jeden z vůbec nejschopnějších velitelů banderovských sotní. Pocházel z vlastenecky založené rodiny a také si vzal dceru řeckokatolického faráře. Osudy Burlaka během druhé světové války jsou ve znamení působení v rámci Ukrajinské milice, což byly bezpečnostní jednotky zajišťující klid, jakási obdoba policie. Po přechodu fronty všichni pozdější banderovci odcházejí do lesů na smluvené místo, kde se setkávají s dalšími budoucími členy sotně Burlak nebo v té době ještě spíše její platformy. Sotňa Burlak tedy vzniká na přelomu let 1944 a 1945. V noci z 21. června na 22. červen 1947 se jako reakce na předcházející události a tlak Polské armády Burlakova sotňa přesunula už natrvalo na území Československa. I díky osobnosti svého velitele si sotňa Burlak na rozdíl od jiných jednotek UPA dokázala udržet dobrou morálku. Burlak byl se zbytkem velení své sotni dopaden v noci z 3. na 4. září 1947. Nakonec byl po několika měsících, a dokonce i jednom nezdařeném útěku z kasáren v Košicích, vydán do Polska, kde byl 7. dubna 1949 popraven.

60 Mnohdy se v literatuře chybně uvádí příchod sotně Brodyč do Československa ve stejnou dobu (červen 1947) jako u Burlaka a Hromenka, k tomu však došlo o několik měsíců později (září 1947) a po mnoha peripetiích, které nakonec k přesunu Romana Hrobels'keho Brodyče opravdu donutily. Tyto okolnosti se následně také podepsali na tom, že se vzdal bezpečnostním orgánům a následně byl vydán do Polska a v roce 1949 popraven. M. ŠMIGEL, *Banderovci na Slovensku (1945–1947). Niektoré aspekty*, s. 189–193; Miroslav KMEŤ – Peter MIČKO, *Priemky tzv. banderovcov na územie československého štátu v r. 1945–1948 v období nástupu totality*, eds. Ivo T. Budil – Tereza Ziková, *Totalitarismus 3 – Totalita, autorita a moc v proměnách času a prostoru*, Plzeň 2007, s. 148.

61 V některých případech se ve složkách ABS jedná o protokoly, které konstatují, že dle okolností jde o domácí tlupu nejspíše amnestovaných trestanců, kteří se vrhli opět na trestnou činnost na úkor UPA. ABS, f. 307, sign. 307-56-3, s. 1–6. Zpravodajská hlášení o výskytu tlup na okrese Giraltovec z července 1948.; T. ŘEPA, *Banderovci. Politické souvislosti*, s. 109.



Od 2. září 1947 byla výnosem ministerstva vnitra č. 700-1/9-47-1-Va/2 dána možnost získat za pomoc při dopadení banderovců poměrně vysokou odměnu až 10 tisíc tehdejších korun. Odměňování však nebyli pouze příslušníci bezpečnostních a vojenských složek, které měly ochranu státní suverenity přímo za úkol, ale i prostí civilisté. Jejich motivování se však jevílo problematičtější a navíc zpolitizované, protože se vždy musel příslušný místní národní výbor zaručit za dotyčného občana a konstatovat jeho státní a politickou spolehlivost.⁶² Důležité je zmínit i skutečnost, že odměny musely být odsouhlaseny i veliteli SNB, kteří proti banderovcům zasahovali.⁶³ Ti již byli v tomto období pod přímým komunistickým vlivem.

Ve vyšetřovacích protokolech Archivu bezpečnostních složek týkajících se navržených odměn za dopadení banderovců je k nalezení vícero příkladů představujících příznačnou ukázkou, kdy příslušníci StB ukazují selhání⁶⁴ ve zpravodajské činnosti a potvrzují svoji tendenčnost a předpojatost v přístupu k pohybu banderovců v Československu. Například v celé řadě návrhů na odměny se bezelstně vyšetřovatelé přiznávají, že při likvidaci skupiny jistého Júliuse Derfiňáka pronásledovali obyčejné bandity (navíc šlo o domácí kriminální živly), kteří se za banderovce pouze vydávali.⁶⁵

Dokládá to jmenovitě tato pasáž z příslušného spisu: „*Návrh vo zmysle vyhlášky Ministerstva vnútra, zo dňa 2. 9. 1947, číslo 3700-1/9-47-1- Va/2: Strážmajster Viliam Šuchter zo stanice SNB Sabinov navrhuje sa na udelenie mu odmeny vo výške Kčs 2.000,- za zneškodnenie a dolapenie Vincenta Šimku zo Sabinova. Vincent Šimko bol spoločníkom Júliusa Derfiňáka s týmto spoločne bol v lese ozbrojený, kde šarapatili a vydávali sa za banderovcov. Chytený bol v Sabinove dňa 15. mája 1948. Navrhovaný strážmajster Viliam Šuchter pri chytaní a dopadnutí Šimku zaslúžil sa iniciatívnym postupom a horlivosťou. Menovaný je slobodný a odkázaný na služobné príjmy, takže jeho sociálne postavenie je závislé iba na služobnom plate. Na základe vyššie popísaných dôvodov navrhujem aby strážmajster Viliam Šuchter odmenu za chytenie Vincenta Šimku, v sume Kčs 2.000,- ob-*

62 Moravský zemský archiv (dále jen MZA), fond Zemský národní výbor (dále jen ZNV) Brno, inv. j. 4242. Akce proti banderovcům – odměny.

63 ABS, f. VI – D, inv. j. VI – D-2(28). Opatření proti banderovcům – směrnice pro odměny 13. září 1947.

64 Obecně k některým omylům a nehodám nasazených příslušníků bezpečnostních sborů viz ABS, f. 307, sign. 307-55-1, s. 21–200. Příklady nekázně, obvinění prokurátora (strážmistr Anton Morys), protokoly z vyšetřování havárie střetu vojenského nákladního automobilu s vlakem (usmrcení strážmistra SNB Čestmíra Dobrovolného): zřejmě nejtragičtější dopravní nehoda příslušníků SNB při akcích proti banderovcům se odehrála 4. července 1947 – zemřeli 4 příslušníci SNB (strážmistři Jaroslav Ebert, Vladimír Kytýr, František Dudek a Bedřich Starý) a 17 bylo zraněno; dále viz ABS, f.307, sign. 307-44-1, s. 94. Situační zpráva ze dne 4. července 1947; ABS, f. VI – D, inv. j. VI – D-2(7). Potírání band – odchylky proti služebnímu předpisu G-V-1 o ozbrojených asistencích ze dne 3. září 1947.

65 V hlášení o výskytu UPA se nachází i jiná, obdobná informace, 10. září 1947 nahlásil předseda MOV obce Kunina Antonín Smejkal přepadení 21 neznámými ozbrojenci – banderovci. Jak se však při vyšetřování zjistilo, toto přepadení bylo Smejkalem fingováno z důvodů vlastního finančního obohacení (šlo o částku 2500 Kčs). Následně byl Smejkal zatčen a dán do vazby. Podrobně viz ABS, fond 307, sign. 307-108-6, s. 6. Tajná zpráva pro účely SNB o předstíraném přepadení ze dne 10. září 1947.





držal. Prešov 24. jún 1948. Prednosta OŠB chorý, v zastúpení vrchní strážmajster Janiček.⁶⁶

„Civilní obyvatelstvo podávalo ochotně informace o výskytu a pohybu UPA, často však jejich zprávy byly přehnané a mylné, neboť se v několika případech dodatečným šetřením zjistilo, že nešlo o banderovce, nýbrž o zběhy z pracovního nasazení – Rumuny, Bulhary, zajatce Němce apod.“⁶⁷

Mediální obraz o banderovcích v Československu, prezentovaný především v období po únoru 1948, prakticky nerozlišoval mezi trestnou činností banderovců a jiných skupin, které s nimi neměly nic společného. Když se však nepřesnosti a vyložené nesmysly objevují i v protokolech⁶⁸ StB či SNB, kde si i v návrzích na odměny zapisovatel sám sobě protirečí, nelze se ubránit dojmu, že mnohdy bylo prostě jednodušší alespoň navenek „obyčejnou“ kriminální činnost vlastních československých občanů spojovat s činností banderovců a dále toto téma politizovat. Je možné, že v činnosti některých bezpečnostních složek⁶⁹ to souviselo i s prezentací vlastní důležitosti a nenahraditelnosti v boji s vnitřním i vnějším nepřítelem.⁷⁰

Jedním z nejvýmluvnějších momentů dokládajících tendenčnost v přístupu SNB a naprostou provázanost s KSČ v celé problematice přechodu banderovců přes Československo je dochovaná zpráva majora Dudy, velícího důstojníka pohotovostního pluku Slovensko, z 24. září 1947, o stavu československé armády nasazené proti UPA, určená přímo k rukám Rudolfa Slánského a ústředního sekretariátu KSČ. Důstojník SNB zde přímo popisuje politické preference (včetně členství v nekomunistických stranách) zúčastněných armádních velitelů a mužstva, rozděluje přitom zvláště českou a slovenskou národnost. Místo podání zpětné vazby ministerstvu národní obrany se tak major Duda

66 ABS, f. 307, sign. 307-99-2, s. 18. Návrhy na vyznamenání příslušníků SNB a civilních osob, které se zúčastnily potírání banderovců a jejich zajištění z let 1947 a 1948.

67 ABS, f. 307, sign. 307-60-3, s. 162–163. Hlášení o potírání UPA ze dne 15. října 1947; T. ŘEPA, *Banderovci. Politické souvislosti*, s. 131.

68 SNB rozesílal inkriminovaným, v akcích proti banderovcům zasahujícím útvarům kritické zprávy, že nedochází k dostatečnému prověřování hlášení o pohybu podezřelých band. V mnoha případech, jak sami konstatují, se zprávy nezakládaly na pravdě nebo se ukázaly jako přehnané. V jedné z pasáží se dokonce objevuje toto výmluvné konstatování: „Co nejkratší prověřování zpráv je zásadou zpravodajství. Je nepochopitelné, proč zprávy o objevení se větších skupin, které jsou na první pohled nevěrohodné, nejsou již na nejnižších stupních prověřovány na místě velitelem stanice, případně okresními veliteli SNB.“ ABS, f. 307, sign. 307-87-1, s. 14. Oběžník o zprávách o výskytu UPA ze dne 4. října 1947; T. ŘEPA, *Banderovci. Politické souvislosti*, s. 132.

69 Jen pro příslušníky SNB bylo vypracováno hned několik podrobných soupisů mnoha desítek návrhů na povýšení, pochval či alespoň návrhů na vyznamenání. ABS, f. 307, sign. 307-50-1, s. 1–156. Návrhy povýšení – pochvaly a vyznamenání ze dne 1. září 1947.

70 T. ŘEPA, *Banderovci. Politické souvislosti*, s. 132.



zповídá jedné politické straně a donáší na ostatní, v závěru dokonce hovoří o politické uvědomělosti.⁷¹

Ozbrojené síly nasazené do boje proti banderovcům dosáhly nejvyššího počtu v době jeho vyvrcholení 8. října 1947, kdy bylo do akce zapojeno na Slovensku 3 618, na Moravě 2 477 a v Čechách 1 752 vojáků, tj. celkem 7 847 příslušníků československé armády včetně partyzánů, povolanych na vojenské cvičení po 22. září 1947. Po boku vojáků bojovalo v té době 5 458 příslušníků SNB. Celkem šlo o 13 305 mužů. Dne 17. listopadu 1947 armáda svou činnost při likvidaci banderovců v Československu oficiálně skončila. Všechny další povinnosti v tomto směru převzalo ministerstvo vnitra, které zabezpečilo úkoly prostřednictvím zemských velitelství SNB.⁷²

Nejtragičtější událostí celé etapy přítomnosti banderovců na území Československa se stal střet nezkušených aspirantů z vojenských škol s Burlakovou jednotkou UPA 5. srpna 1947 v Nízkých Tatrách u vrchu L'upčianské Magury. V boji zahynulo šest aspirantů⁷³ a sedmý utrpěl smrtelné zranění při nesprávné manipulaci s vlastní zbraní. Vlivem ztrát z předchozích střetů se tentokrát Burlak boji nesnažil vyhnout⁷⁴ jako to činil při přesunech dříve a nařídil přesnou palbu na československé vojáky.⁷⁵ Burlak se později v beznadějném obklíčení v chatové osadě Jánošíkovo (katastr obce Nezbudská Lúčka) 4. září 1947 vzdal, byl vydán do Polska a v roce 1949 popraven. Při rozbití jakékoli větší skupinky banderovců se jednotlivci rozhodli probít na vlastní pěst. Od konce června 1947 byla situace nepřehledná a hlášení o pohybech banderovců civilním obyvatelstvem zmatená i proto, že se mnoho jednotek promísilo. Mnohdy se také zaměnily domácí kriminální aktivity za činnost UPA.⁷⁶

K celkové finální bilanci střetů z pohledu československých státních orgánů je třeba poznamenat, že v bojích padlo 14 vojáků československé armády a šest příslušníků SNB, dále bylo zabito pět členů finanční stráže. Další vojáci zahynuli při dopravních nehodách a jiných mimořádných událostech. Za odvahu a statečnost bylo vyznamenáno 115 příslušníků ozbrojených sil, z toho 17 Československým válečným křížem 1939.⁷⁷

71 Muzeum policie České republiky (dále jen MPČR), fond VI – D, inv. j. VI – D-16, s. 1–5. Československá armáda na Slovensku zasazena proti bandám UPA – poznatky. Zpráva k rukám generálního tajemníka Rudolfa Slánského a ústřednímu sekretariátu KSČ ze dne 24. října 1947; T. ŘEPA, *Banderovci. Politické souvislosti*, s. 129.

72 *Vojenské dějiny Československa. V. díl*, Praha 1989, s. 201–202.

73 V boji 5. srpna 1947 zahynuli aspiranti Jozef Hakl, Miroslav Kareš, Miroslav Neumann, Bohumil Padúch, Jozef Šikula a Jindřich Vrba.

74 ABS, fond 305 (Ústředna Státní bezpečnosti 1945–1948), sign. 305-143-1. Burlakova přímá výpověď, sepsaná dne 7. září 1947.

75 T. ŘEPA, *Banderovci. Politické souvislosti*, s. 166.

76 Tamtéž, s. 188.

77 Jiří BILEK – Jaroslav LÁNÍK – Jaroslav ŠACH, *Československá armáda v prvním poválečném desetiletí. Květen 1945–květen 1955*, Praha 2006, s. 74.





Závěrem

Tato studie je věnována bezpečnostní a vojenské situaci v regionu severovýchodního Slovenska v letech 1945 až 1947. V rámci poválečné konsolidace trvalo velmi dlouho, než se dal tento region považovat za bezpečný, i tak v něm ještě několik let po skončení frontových operací působila řada aktérů i kriminálních živlů, kteří obyvatelstvo dále zneklidňovali. Postupně byly vyčleněny další vojenské i policejní jednotky, aby dostaly celý prostor pod kontrolu. Do tohoto procesu však prostupovaly i výrazné politické akcenty v zostřujícím se souboji mezi nekomunistickými stranami Národní fronty a českými a slovenskými komunisty, kteří chtěli získat absolutní moc, a to i nelegálními prostředky.

Studie je zaměřena především na působení OUN a UPA v pohraničí, které obnášelo především dva propagandistické rejdy v letech 1945 a 1946 provázené snahou o sdělení politických požadavků a nesouhlasu s geopolitickým směřováním celé střední a východní Evropy, a v neposlední řadě závěrečný pokus probít se na západ přes Československo, který provázelo nejvíce obětí na obou stranách. Zmíněno je i působení polských radikálních skupin, jejichž loupeživá činnost dopadla na místní Slováky a dodnes zcela nevyjasněné vraždy Židů z podzimu 1945. Dále je věnována pozornost i zprávám o působení loupeživých a kriminálních elementů, kterým o žádné politické cíle nešlo, přesto se i oni stali důležitými aktéry vstupujícími do každodenního života lidí v pohraničí v poválečném období. Mnohé ze zmiňovaných událostí již de facto předznamenávají zahájení studené války, která ovlivňovala životy lidí po celém světě na dalších několik desetiletí a udržovala celé země v trvalém napětí. Možná i proto je důležité si tyto pozapomenuté události staré více než 70 let i nadále připomínat, některé prvky geopolitické nestability spojené s nejrůznějšími riziky a hrozbami pro bezpečnost celých zemí i konkrétních regionů jsou totiž bohužel součástí i našich životů, byť v nesrovnatelně odlišných podmínkách úrovně techniky a sdělovacích prostředků. Tragické dopady nepřátelství mezi zeměmi a národy v takovýchto dějinných kapitolách nabízejí mnohé ponaučení, které je přítom zásadní i pro naši budoucnost.



Security and military situation on the borders of north-eastern Slovakia in the years 1945–1947
(Summary)

After the end of the Second World War, as the most terrible conflict in human history to date, the security situation in individual states was only slowly returning to normal order. Especially in Central and Eastern Europe, the war has caused enormous damage to the lives and property of many individuals and communities. This was so marked by some that they had to relearn peaceful coexistence and law enforcement. Even more serious was the fact that even such a brutal war as the just-concluded world conflict was undoubtedly did not resolve many long-standing conflicts anyway. This also concerned the security situation in the region of north-eastern Slovakia.

As part of the post-war consolidation, it took a very long time for this region to be considered safe, and even a few years after the end of frontline operations, there were a number of actors and criminal elements who further disturbed the population. Gradually, other military and police units were set aside to get the whole area under control. However, significant political accents also permeated this process in the intensifying struggle between the non-communist parties of the National Front and the Czech and Slovak communists, who wanted to gain absolute power, even by illegal means.

The study focuses mainly on the activities of the OUN and UPA in the border area, which consisted mainly of two propaganda raids in 1945 and 1946, accompanied by efforts to communicate political demands and disagreement with the geopolitical direction of Central and Eastern Europe, and last but not least the final attempt to break through the West, through Czechoslovakia, which was accompanied by the most victims on both sides. The activities of Polish radical groups, whose robbery activity fell on local Slovaks, are also mentioned. Attention is also paid to reports on the activities of marauding elements, which were not about any political goals, yet they also became important actors permeating the lives of people on the border in the post-war period.

Many of these events already de facto foreshadowed the start of the Cold War, which affected the lives of people around the world for decades to come and kept countries under constant tension. Perhaps that is why it is important to continue to remember these forgotten events more than 70 years old, because some elements of geopolitical stability are unfortunately part of our lives today, lessons from the tragic effects of hostility between countries and nations can certainly be found in them.

Mgr. Bc. Tomáš Řepa, Ph.D.
Univerzita obrany
tomas.repa@unob.cz